

Bedre brug af det åbne land

Jordfordelingsprojekter som skaber mere
multifunktional anvendelse af vores fælles arealer

Collective
Impact

En ny tilgang til jordfordeling

Parterne i Collective Impact 'Det åbne land som dobbelt ressource' arbejder med nye, fremsynede veje til brug af landskabet. Jordfordeling er effektivt til at skabe forandringer i det åbne land, men med ensidige formål går samfundsmæssige gevinster tabt i jordfordelingen. Parterne afprøver, om en nyskabende og multifunktionel tilgang til jordfordeling, kan give endnu flere gevinster og modsvare de mange funktioner, som det åbne land i et lille og tæt befolket land som Danmark skal opfylde.

200 år gammel ejendomsstruktur

De grundlæggende ejendomsstrukturer blev skabt gennem fremsynede jordreformer for 200 år siden. Her fik gårdene i Danmark samlet deres mange små og spredt beliggende arealer i et sammenhængende lod. Det skabte en mere effektiv udnyttelse af både jord og arbejdskraft til gavn for den enkelte bonde, lokalsamfundet og landet som helhed.

Brug for bedre samspil

I dag ser samfundet anderledes ud. Selvom landet i dag hovedsageligt stadig opdyrkes og drives som landbrug, så er antallet af landmænd langt mindre end i landbrugs-samfundet i starten af 1800-tallet. Frem til 2. verdenskrig boede folk hovedsageligt på landet og i landsbyer. Enten var de beskæftiget direkte i landbruget eller var ansat på det lokale mejeri, i smedjen eller på fodercentralen. I dag arbejder færre i landbruget. En stor del af landbefolkningen pendler til arbejde i byerne.

Det åbne land skal derfor i dag opfylde en lang række hensyn til blandt andet attraktiv bosætning, pendling og landbrugsproduktion. Vi har behov for et mere optimalt samspil mellem en lang række faktorer i det åbne land – som fx mellem landbrugsproduktion, vandmiljø, natur, rekreative muligheder, klimasikring og byudvikling.

Politikerne arbejder løbende med at balancere de mange hensyn og igangsætter mange forskellige initiativer, som vil sætte markante aftryk på anvendelsen af det åbne land frem mod 2050. Bl.a. sker der løbende regulering af landbruget, der rejses skov, laves nye vådområder og naturen plejes for ikke at gro til.

Nytænke jordfordeling

De 12 parter i Collective Impact *Det åbne land som dobbelt ressource* har alle peget på, at en nytænkende brug af jordfordeling kan vise vejen i forhold til at sikre en mere

alsidig anvendelse af det åbne land. Jordfordeling beror på en lokaldemokratisk proces mellem de aktører, som i praksis kan iværksætte de konkrete forandringer – hvilket er ejerne af landskabet. Med en nyskabende og multifunktionel tilgang til rullende, lokale jordreformer, hvor flere interesser tilgodeses på en gang, kan anvendelsen på ny komme til at modsvare samfundets behov for landbrugsproduktion, natur- og miljøbeskyttelse, rekreative muligheder samt udviklingen af attraktive landdistrikter.

Starter i pilotkommuner

De 12 parter i Collective Impact *Det åbne land som dobbelt ressource* har med støtte fra Realdania igangsat et projekt "Bedre brug af det åbne land", hvor der gennemføres multifunktionel jordfordeling i udvalgte lokalområder.

Foreløbigt har fem kommuner deltaget i projektets opstartsfasen, og tre projekter er valgt ud. Det er projekter i Jammerbugt, Skive og Ringkøbing-Skjern Kommuner, der kører frem til 2018. Efterfølgende bliver de multifunktionelle samfundsgevinster af jordfordelingerne dokumenteret af et hold forskere.

I denne folder kan du læse mere om de tre pilotprojekter.

"Foreløbigt har fem kommuner deltaget i projektets planlægningsfase. Resultater og perspektiverne har været overbevisende. Alle fem projektområder ville kunne indfri en lang række uforløste potentialer med udgangspunkt i lodsejernes frivillige deltagelse i jordfordeling i de respektive projektområder. Såvel kommuner, lodsejere som en lang række øvrige lokale aktører kan se jordfordelingens vigtige rolle i at fremtidssikre en bæredygtig anvendelse af det åbne land, der modsvarer samfundets behov for landbrugsproduktion, natur- og miljøbeskyttelse, rekreative muligheder samt udviklingen af attraktive landdistrikter".

Jørn Jespersen, formand for styregruppen for "Det åbne land som dobbelt ressource". Jørn er blandt andet tidligere formand for Natur- og Landbrugskommissionen.

Udviklingen af det åbne land

Arealerne i Danmark er under pres. Vi bruger 2/3 af vores arealer i Danmark på landbrug. Samtidig har byerne bredt sig ud over landskabet, og flere veje og jernbaner skærer igennem landskabet på kryds og tværs.

Landbrugets effektivisering har de sidste 50-60 år ført til færre, men større landbrug, ligesom byer og infrastruktur har bredt sig i landskabet. Desuden er nye skove skudt op, mens gamle skove og naturtyper som heder, enge og overdrev er blevet opsplittet i små områder eller inddraget til andre formål.

Fordeling af Danmarks arealer:

Landbrug

- Landbruksarealet er faldet fra godt 65% af Danmarks samlede areal i 1980'erne til 62% i dag. Landbruget er Danmarks største forvalter af jord.
- Antallet af bedrifter er blevet færre, men arealmæssigt er de blevet større. I 1960 var der knap 200.000 landbrug i Danmark, og i dag er der knap 40.000.

Bebyggelse

- Arealet med bebyggelse og veje er steget fra 8,7% i 1965 til omkring 10% i 2012.
- Byzonen er siden år 2000 blevet udvidet 18% eller 430 km². I gennemsnit er byzonen blevet udvidet med 36 km² hvert år.
- Der er sket en udvidelse af landets sommerhusområder med cirka 40 km² siden år 2000.

Skov

- I perioden 1965-1990 udgjorde skov omkring 9% af det samlede areal. I dag udgør det totale skovareal i Danmark 14% af landets samlede areal. Cirka to tredjedele er privat skov.
- Det stigende skovareal er et resultat af en målrettet statslig, kommunal og privat skovrejsning siden 1990.

Natur

- Det samlede areal med lysåbne naturtyper, som fx overdrev og eng, er faldet siden 1850. Dengang udgjorde det næsten halvdelen af landets areal. I dag er det under 8%. Samtidigt er naturarealerne også blevet mere spredt. 85% af arealerne med lysåbne naturtyper er mindre end 5 hektar. Næsten 50% af dem er under 1 hektar.
- Antallet af arter er i tilbagegang. Der findes cirka 32.000 dyre-, plante- og svamparter i Danmark. 28% af 10.581 undersøgte arter er opført på listen over truede arter.
- I dag er ca. 400.000 hektar af landets areal dækket af naturtyper, som er beskyttet af naturbeskyttelseslovens § 3. Det svarer til knap 10% af Danmarks areal.

Pilotkommuner tester ny tilgang til jordfordeling

Ny alsidig produktion i Nordjylland

Robuste kvægracer plejer naturen ved at holde vegetationen lav og give plads til mange forskellige vilde planter og insekter.

Jammerbugt Kommune arbejder med jordfordeling i et kystnært område mellem Bulbjerg og Slettestrand. Områder består af sjældne klitter af stor geologisk interesse, som i dag ligger skjulte og tilgroede hen.

Projektet skal blandt andet tilgodese de landmænd, der i dag dyrker korn på de sandede jorde i klitområderne. Her er potentiale for at lade dem bytte jord til mere frugtbare marker. Samtidigt kan der være nye ejere, som kan se muligheder i at producere lokalt naturkød fra kødkvæg, som med deres græsning vil sikre pleje og udvikling af klitnaturen. Derved skabes også større, sammenhængende marker og naturområder og nye muligheder inden for blandt andet vandreturisme og landdistriktsudvikling.

Marianne Fisker fra Jammerbugt Kommune er projektleder på projektet og ansvarlig for det nye landskabsmæssige puslespil. Hun er begejstret over den kreativitet og idérigdom, som den multifunktionelle jordplanlægning har udløst.

"Med jordfordelingsredskabet kan vi tilgodese lokale og nationale behov inden for friluftsliv og pleje af de store naturområder langs kysten, hvilket kan føre til produktion af naturkød og forskellige former for oplevelsesøkonomi".

"Vi lærer hver dag. Det er det fantastiske ved Collective Impact. Man kan sige, at vi på en måde bliver tvunget til at samarbejde og levere resultater",
Marianne Fisker, projektleder
Jammerbugt Kommune

Mange udviklingsmuligheder i Limfjordslandskabet

SKIVEKOMMUNE

I projektområdet i Skive er der gode muligheder for at få et endnu bedre samspil mellem landbrug, natur og miljø.

Nordfjends i Skive Kommune ligger naturskønt med mange kultur-, natur og landskabsværdier og med en allestedsnærværende udsigt til Limfjorden. Igennem forskningsprogrammet "Fremtidens Landskaber" har området siden 2014 været omdrejningspunkt i forhold til at undersøge, hvordan det nordfjendske landskab med alle sine potentialer inden for landbrug, natur, bosætning og turisme kan være omdrejningspunktet for områdets fremtidige udvikling.

Der er gode muligheder for at få et endnu bedre samspil mellem landbrug, natur og miljø. I udvalgte områder kan den eksisterende natur blive mere værdifuld gennem en målrettet og effektiv indsats. Landbruget kan udnytte sit potentiale fuldt ud på de mest robuste jorde, mens miljøtiltag placeres på mere sårbare jorde og beskytter

grundvandet og vandmiljø i Skive Fjord og Lovns Bredning.

I processen har to tredjedele af lodsejerne i området ønsket jordfordeling. En masse aktive borgere har udviklet fælles ønsker til initiativer, der skal forbedre landmændenes forhold og gøre Nordfjends attraktiv som besøgs og bosætningssted, fortæller Mia Berle og Line Byskov, de to projektledere fra Skive Kommune.

"Det har været utroligt perspektivrigt at planlægge, hvordan mange af disse initiativer ville kunne opnås i praksis med afsæt i en multifunktionel jordfordeling. Vores vurdering er, at der er enormt potentiale"

Mia Berle og Line Byskov,
projektledere Skive Kommune

Lønborg Hede åbnes som naturperle

Ringkøbing-Skjern
Kommune

En stor del af Lønborg Hede er statsejet og udpeget Natura 2000-område, der er et netværk af beskyttede naturområder i EU.

Ringkøbing-Skjern Kommune har et ønske om at omdanne Lønborg Hede fra lukket land til offentlig naturperle. Heden er et meget næringsfattigt område. Med frivillig jordfordeling vil jordlodder med begrænsede dyrkningsforhold kunne byttes til fordel for arealer med bedre dyrkningsmuligheder uden for heden.

Det vil resultere i en gevinst for lodsejerne, og alle aktører kommer ud som vindere.

Samtidig vil jordfordelingen resultere i et mere sammenhængende hedeareal, og desuden give mulighed for genopretningen af Styg Bæk, hvilket er godt for Ringkøbing Fjord, hvor den løber ud.

En stor del af Lønborg Hede er statsejet og udpeget Natura 2000-område, der er et netværk af beskyttede naturområder i EU.

Her er der særligt store potentialer for at åbne op for et storslået hedeareal, hvor der kan udvikles vandreruter, ridestier og overnatningsmuligheder.

"Det har været lærerigt og en stor force at anske området ud fra multifunktionelle hensyn. De lodsejere, der i dag kæmper med at dyrke de sandede arealer i Lønborg Hede, kan frivilligt indgå i jordfordelingen med henblik på at fortsætte dyrkningen på mere velegnede arealer uden for heden"

"Vi tror Lønborg Hede kan skabe stolthed i området og knytte de omkringliggende landsbyer tættere sammen"

Tanja Kaiser, projektleder
Ringkøbing-Skjern Kommune

Forskere dokumenterer samfundseffekterne

Bedre brug af det åbne land har tilknyttet fem forskere, som hver har deres blik på effekterne af jordfordeling. De repræsenterer tilsammen en tværfaglig tilgang til projektet og skal sammen udvikle en metode til at måle og synliggøre de samfundsgevinster, der er forbundet med jordfordelingsprojekterne.

Metoden kan bruges til at kvantificere potentialet i fremtidige projekter og kan medvirke til en større udbredelse af projektmetoden på sigt.

Forskerne har hver især defineret et udgangspunkt for målepunkterne for de respektive projekter, og de vil efterfølgende fastlægge effekterne af den gennemførte jordfordeling. Forskerne har fokus på henholdsvis driftsøkonomi, naturkvalitet, miljø, rekreative muligheder og landdistriktudvikling.

Målepunkt 1: Den hårde økonomi

Her kortlægges driftsøkonomien i projekterne. Blandt andet de reducerede omkostninger, der er forbundet med kortere afstande mellem markerne. Særligt efter 2. verdenskrig har strukturudviklingen i landbruget betydet, at i takt med at bedrifter har udvidet med flere og flere marker, så er afstanden mellem markerne og bedriften blevet større. Moderne landbrugsmaskiner og udstyr er slet ikke

effektive på små marker eller marker med irregulære former, og derfor kan en samling af markerne gennem jordfordeling reducere afstanden mellem dem og skabe mulighed for at lægge dem sammen. Det kan skabe effektivitetsgevinster.

“Omkostninger i forbindelse med produktionsarealernes afstand, størrelse og form kan reduceres ved gennemførelsen af en frivillig jordfordeling.”

Lektor Jesper S. Schou og forsker Jakob Vesterlund Olsen fra Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi (IFRO) fra Københavns Universitet

Målepunkt 2: Betydning for miljøet

Jordfordelingen er en oplagt chance for at lade beskyttelseskrævende arealer indgå i en samlet løsning, hvormed mulighederne for at opnå gevinster for miljøtilstand i grundvand og overfladevand forbedres. Dermed vil projekterne være på forkant med målrettet planlægning af fremtidens landbrug. Derfor indsamles oplysninger om landbrugets driftsforhold, udvaskning, jordbundens evne til at tilbageholde næringsstoffer, fosfor-risikokort og tilstanden i vandløb og søer før projektet gennemføres.

“Målingerne på miljøområdet kan både anvendes af kommunerne i deres planlægning

og til at vurdere miljøeffekten på baggrund af en kortlægning af de samme forhold efter jordfordelingen har fundet sted.”

Professor Brian Kronvang, Institut for Bioscience på Aarhus Universitet

Målepunkt 3: Konsekvenser for naturen

Naturen har brug for plads og lang tid til at udvikle sig. Projektområderne vil blive målt på, om naturens tilstand for vilde dyr, planter og svampe forbedres af jordfordelingen ved at forhindre ødelæggelse, genoprette et mere naturligt miljø og ved at sikre en anvendelse, som understøtter naturlige levesteder.

“En beskyttelse af arter, levesteder eller processer, som er truede, vil medvirke til at standse tabet af biodiversitet. Når det gælder Danmarks natur, har førende forskere taktfast gentaget, at den store udfordring for biodiversiteten er, at der mangler plads til den vilde natur i Danmark. Desuden er kontinuitet vigtig, da truede arter er dårlige til at flytte omkring.”

Seniorforsker ved Institut for Bioscience, Aarhus Universitet, Rasmus Ejrnæs

Målepunkt 4: Tilgængelighed og friluftsliv

Danskerne dyrker ofte og gerne friluftslivet. I mange lokale landskaber er det landbruget, der dominerer, og i takt med nedlæggelse af mange markveje, levende hegn og skel, er landbrugslandskabet blevet utilgængeligt. Det begrænser de rekreative muligheder. Analyserne af tilstandene før og efter jordfordelingerne vil kaste lys over, om projekterne blandt andet medfører flere arealer med offentlig adgang samt arealer med muligheder for sammenhængen-

de stiforløb og dermed, at flere mennesker kommer til at færdes i landskabet og får bedre natur- og friluftsoplevelser.

“Vi ved fra vores forskning, at netop bedre rundtursmuligheder er noget af det, befolkningen efterspørger, så det er en af de ting, vi vil se på i vores analyser.”

Professor Frank Søndergaard Jensen og forsker Søren Præstholt fra Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning ved Københavns Universitet

Målepunkt 5: Udvikling af landdistrikter

Det har længe været en udfordring for landdistrikterne, at især de unge flytter til de større byer og bliver der, hvorfor det også er centralt at anskue jordfordelingen fra et bosætningsperspektiv. Hvis landbrugstransporten planlægges uden om landsbyerne, kan det blive mere attraktivt for børnefamilier at flytte på landet. En åbning for nye typer af anvendelse af arealer, f.eks. frugt- eller skovhaver ejet af landsbylau, vil samtidig give nye muligheder for fællesskaber og deltagelse i ny-skabende forretningsmodeller. Afsættet for målingen er den befolkning, der bor i projektområderne og deres muligheder for at skabe et dynamisk, indholdsrigt og lærende hverdagsliv på landet.

“En kobling af jordfordelingens muligheder for forbindelser til bløde trafikanter, naturpleje og øvrige ekstensive driftsformer og fællesskabsudvikling i projektområderne vil sandsynligvis kunne effektmåles på parametre, som udtrykker en ændring i områdets demokratiske og socioøkonomiske profil før og efter jordfordelingen.”

Pia Heike Johansen, lektor ved Center for Landdistriktsforskning

Tværfagligt samarbejde om kompleks problemstilling

Nogle samfundsproblemer er så komplekse, at en enkelt organisation ikke kan løse dem alene. Særligt når det gælder om at skabe varige bæredygtige løsninger for brugen af det åbne land. Det kræver et bredt perspektiv, mange fagligheder og et bredt samarbejde blandt mange aktører.

Fokus på fælles værdi

Collective Impact-parterne arbejder med en tilgang til anvendelsen af det åbne land, hvor vi skal udnytte arealerne bedre gennem fremsynede løsninger, hvor anvendelsen af arealerne understøtter hinanden i stedet for at begrænse hinanden. Projektet "Bedre brug af det åbne land" vil afprøve, hvordan lokalområder kan indrettes bedre, så vores begrænsede arealer bruges på en mere optimal måde, som skaber værdi for både den enkelte lodsejer og fællesskabet. Ambitionen med projektet er at inspirere til multifunktionel jordfordeling i hele landet, hvor jordfordelingen fra start har til formål at tilgodese alle arealinteresser i et givent område.

Den nye tilgang skal gavne alle brugere af det åbne land. Landbruget får mulighed for bedre beliggende arealer og samtidigt vil der være fokus på at skabe bedre plads til naturen, et renere vandmiljø, rekreative muligheder og mere attraktive landdistrikter. Det er en fremtidssikring af vores land.

En ny metode til at samarbejde

Collective Impact er baseret på en række principper, som blandt andet handler om at løse problemer i fællesskab for at skabe varige, demonstrerbare forandringer. Et af principperne er, at der skal være fælles dataindsamling på tværs af alle aktører med henblik på at skabe fælles engagement og ansvarlighed. I dette projekt er fem forskere tilknyttet for at undersøge effekterne for driftsøkonomi, naturkvalitet, miljø, rekreative muligheder og landdistriktsudvikling.

Et gammelt kendt redskab

Principperne bag jordfordeling har været anvendt i mere end 250 år. Jordfordeling er, når et antal jordlodder inden for et afgrænset geografisk område byttes, sælges og købes samtidigt i en proces, hvor lokal medbestemmelse og medejerskab er i fokus. Jordfordelingen er et puslespil, hvor brikkerne lægges på ny gennem forhandling mellem de frivilligt deltagende lodsejere. Dette projekt understøtter processen, fordi jordfordeling mellem måske 50 lodsejere ikke sker af sig selv. En succesfuld jordfordeling forudsætter en neutral facilitator. Ofte er det en landinspektør, som helt konkret bistår i processen.

Siden udvidelsen af formålsparagraffen i jordfordelingsloven i 1990 har det været

brugt som værktøj til realisering af mange forskellige projektformål – dog med snævre formål i hver enkelt projekt.

Tre projekter viser nu vejen

Collective Impact-parterne har blandt mange forslag fra kommuner rundt om i landet udvalgt tre projekter, der alle har uudenyttet potentiale for forskellige anvendelser af arealerne. De tre projekter er placeret i henholdsvis Jammerbugt, Skive samt Ringkøbing-Skjern Kommuner. De vil de kommende år fungere som demonstrationsprojekter og vise, hvordan man kan arbejde med multifunktionel jordfordeling samt skabe positive effekter både for samfundet og for den enkelte deltagende landmand. Det er erfarne landinspektører fra det rådgivende firma Orbicon, der varetager den praktiske jordfordelingsplanlægning i de tre projektområder.

De næste skridt

De tre projekter med multifunktionel jordfordeling i Jammerbugt, Skive og Ringkøbing-Skjern kommuner kører frem til sommeren 2018. Herefter har forskerne et år til at dokumentere effekterne af jordfordelingerne i de tre projektområderne.

Forventningen er, at pilotprojekterne og den videnskabelige dokumentation af effekterne ved multifunktionel jordfordeling frembringer ny vigtig viden om, hvordan vi kan udnytte vores arealer bedre. Blandt andet kommer der ny viden til beslutningstagere om, at hvis de nødvendige ressourcer afsættes til at facilitere en rullende, landsdækkende jordfordeling, vil der kunne opnås en bedre, værdiskabende og fremtidssikret anvendelse af arealerne i det åbne land.

Kilder:

- Mikkelsen, S. H., S. N. Larsen, P. N. Vangsbo og L. B. Halvorsen, 2015: Natur og Miljø 2014 – Miljøtilstandsrapporten, COWI, 242 s.
- Normander, B., Henriksen, C.I., Jensen, T.S., Sanderson, H., Henrichs, T., Larsen, L.E. & Pedersen, A.B. (red.) 2009: Natur og Miljø 2009 – Del B: Fakta. Danmarks Miljøundersøgelser, Aarhus Universitet. 170 s. Faglig rapport fra DMU nr. 751
- Danmarks Naturfredningsforening og Dyrenes Beskyttelse (2016): Sådan ligger landet – tal om landbruget 2015

Hvem står bag Collective Impact?

Bag Collective Impact *Det åbne land som dobbelt ressource* findes en styregruppe, flere arbejdsgrupper samt et mindre sekretariat. Jørn Jespersen er formand for *Det åbne land som dobbelt ressource*.

Følgende organisationer er repræsenteret i styregruppen: Kommunernes Landsforening, Landbrug & Fødevarer, Friluftsrådet, Økologisk Landsforening, Danmarks Naturfredningsforening, Dansk Skovforening, DGI, Realdania, Danmarks Jægerforbund, Danmarks Sportsfiskerforbund, Bæredygtigt Landbrug og Dansk Ornitologisk Forening.

Målet er at tænke anvendelser af det åbne land sammen for at skabe smukke landskaber med attraktive bosætnings- og besøgs- og erhvervsmuligheder, en rig og varieret natur, et rent miljø og levende lokalsamfund.